

"אשת חיל" ובעלה ה"נודע בשערים" – הרב והרבנית קאפח

מאת יפה גולדשטיין

חוט של חסד וחסן, מתובל במידה ראויה של צניעות, משוך על פני בתי-האבן שפלי הקומה של השכונה הירושלמית בואכה "נחלת אחים". ובלכתך אל אחד הדיירים התימנים הספונים ברבים מבתיה של השכונה, יתלכד זכרו של ריקוד תימני חנני, ענוג ובישני עם אוריה המיוחד של השכונה הזאת; ושמה של השכונה הסמוכה, "שערי חסד", יתנגן לא כשם בעלמא, אלא כהזמנה להיכנס מבעד לשעריה אל עולמה הקסום.

כך חשתי כאשר סובבתי על צירו את השער לחצרם של בני משפחת קאפח. חצר מרוצפת, מעוטרת סביון חורפי ואספרג ירוק ומדרגות שעולות ויורדות: עולות אל דירת-המגורים, המקדמת אותך בבושם הריחן שנקטף מערוגות גינתה של הרבנית ברכה קאפח, ויורדות אל קומת העבודה של בני הזוג, שם יושב הרב יוסף קאפח מוקף בספרים רבים.

"כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון"
בחדרים הסמוכים טורחת הרבנית במיון בגדים שקיבלה בשביל עניים, שמספרם, אבוי, רב ממה שהיינו יכולים לשער. שם פגשתי אותה בשעת פנאי, כובשת זיתים בצנצנות גדולות.

לאור מה שמספרת הרבנית על ימי נעוריה בתימן, דומה כי הצליחה לשחזר כאן בירושלים פיסת-חיים מן הזמן ההוא שחלף ללא שוב.

אשת
חיל
מי ימצא

אלא גם לשלוש-בית, להכנסת-כלה, להחזרה בתשובה, לשידוכים, לעידודם של אלה שנפלו לדיכאון. בקיצור — ידה בכול.



בבית הנשיא, בטקס מתן פרס ישראל לרב קאפח, הרבנית לוחצת את ידה של הגב' שז"ר. גם הרבנית זכתה בכמה פרסים, ביניהם: אות לעדות מעיריית ירושלים; בבית הנשיא — אות הצטיינות מטעם מועצת ארגוני הנשים בישראל; מאיל"ן — תעודת כבוד; מצה"ל — תעודה על שיתוף הפעולה בהכנת תערוכה על הפולקלור התימני; ומסגן שר העבודה והרווחה — פרס המתנדב המצטיין.

אך גם נראה, שיד כול בה. כמעט אי-אפשר לשמוע מפיה סיפור שלם, מתחילתו ועד סופו, ללא הפרעות. ביתה הוא כרשות הרבים. מדי כמה דקות מצלצל הטלפון להזמינה לברית-מלה, לבקש שידוך, להעתיך עליה רוב הודיה. או מתייצב לו בפתח עלוב-חיים שדומה כי פסע הישר מתוך ספרו של ויקטור הוגו (אך לא היא: כאן, על אדמת הקודש, הוא נושא בסבלו). הרבנית אינה נטרדת ואינה מגלה אף שמץ של קוצר-רוח על ה"הפרעות" הרבות. מדי כמה דקות היא קמה ממקומה למשימה חדשה. הנה היא מכניסה לביתה אשה שגורלה לא שפר עליה, שופכת תכולתו של סיר לתוך שקית, או חופנת בכף מוכת-גורל אחרת כמה מטבעות כסף, ומצרפת ברכה. בתמורה נוחותות על ראשה כמה וכמה ברכות, הודאות, הלל ותשבחות. האשה קשת-היום מתקשה לעזוב. היא נפרדת, אך חוזרת על עקבותיה ואומרת: "ברכות על ראשך. שילדיך יהיו בריאים. שיהיה לך נחת". שוב היא פונה ללכת, ושוב סבה היא על עקביה ומפריחה באצבעותיה נשיקות לעבר האוויר אותו נושמת הרבנית, ומוסיפה להעתיך ברכות. הרבנית אינה נלאית; היא מחרה-מחזיקה אחריה ומשיבה אף

"בתימן, בצנעא, משם באנו", מספרת הרבנית, "היה לכל משפחה בית בן שלוש קומות וחצר פנימית. אחת הקומות נקראה 'צרכי השנה'; שם היינו מאחסנים צרכי-אוכל לשנה תמימה. היינו קונים תמרים ושקדים במחצלאות לכל השנה. מ'צרכי-השנה' הייתי יכולה לחלק לנזקקים כל השנה בלי להרגיש חסרון. כשהתחתנתי אמרה לי אמי: 'כל מה שאת יכולה לתת — תיתני'. היינו יוצאות לפנות בוקר או בערב, ונושאות יחד שני קרשים ועליהם כדים של סמנה (חמאה), מעליהם היינו שמות את הביצים מהעופות שגדלו בחצר שלנו, מוסיפות מעות כפי יכולתנו, והולכות לחלק ליולדת או לחולה שמצבה קשה. היינו דופקות בדלת, נכנסות, מניחות הכול ליד המדרגות ויוצאות, או נשארות לעזור בתיקונים, בבישול או בכביסה".

כיום הרבנית ברכה קאפח היא ה"עובדת סוציאלית", כפי שמכנים אותה בשכונה: ללא תעודות-הסמכה, ללא שכר, ושלא על-מנת לקבל פרס. ואף-על-פי-כן לא ויתרו מוסדות רבים על הזכות להודות לה ולציין לשבח על פעילותה המבורכת. כמה מתעודות-הוקרה אלה תלויות על כתלי ביתה של הרבנית במקום מוצנע; כמו למשל תעודה המספרת על נטיעת יער על שמה, או זו המוקירה אותה על "התנדבות למופת בסיוע לחור-לים ולנזקקים ובתמיכה לזקנים". אליהן מתווספים פרסים על אזרחות טובה, ותעודות ואותות מבית הנשיא, מאיל"ן, מן הצבא ומהוועד למען החייל על פעולות התנדבות שונות ועל אירועים שארגנה במחנות-טירונות. כל אלה פעלה היא עצמה, וגם הפעילה, בכושר הארגון המעולה שניחנה בו, רבות מחברותיה העוזרות על ידה.

לא אחת אנו שומעים עובדות סוציאליות, המטפלות בכמה עשרות תיקים, המתלוננות שהן כורעות תחת העול הכבד. ואילו אצל הרבנית קאפח דומה שאין גבול למספר ה"תיקים" שבי-כולתה לקחת תחת חסותה, בחינת "כל דכפין ייתי". בפסח האחרון היא דאגה לספק את צרכי הפסח לכ-1700 משפחות, בעוד שבמשך השנה היא מנהלת מעקב אחר כ-1000 משפחות, ודואגת לא רק לצרכי היום-יום שלהן: ביגוד ואוכל-נפש,

"היתה אצלנו אחת...", נזכרת הרבנית, "באו וסיפרו לי שהיא מכרה מה שלקחה מאצלנו. שאלתי אותה. היא פרצה בבכי, אמרה שלא היה לה כסף לקנות אוכל לילדים, בעלה בבית-הסוהר. עבר מישוהו והציע לה כסף. שמחה שתוכל לקנות אוכל לילדים. אני עצמי הצטערתי ששאלתי אותה בכלל. הקב"ה נותן לי אפשרות לעזור, וכל אחד יודע את החשבון שלו. מאז אני לא שואלת. גם אלה שהולכים ומוכרים, אם ירדו עד כאן – ה' יעזור להם".

הרבנית אינה מסתפקת בביקורים אצל אמה הזקנה ובטיפול בה, וגם לא בביקורי-בית אצל קשישים; בנוסף לאלה היא מקדישה את ימי שלישי בשבוע להתנדבות במועדון-הקשישים שהקימה ברחוב בצלאל. על שיעורי היהדות שארגנה בסביבה, ואשר חלק מהם היא מעבירה בעצמה, היא מספרת: "כשבאנו לכאן, ראיתי נשים וקשישים יושבים בחוץ, מפטפטים ולא עושים כלום. הבטלה היא פתח לדברים רעים. מתוך השיחות הבטלות היו מתפתחות מריבות. ואז עלה בי הרעיון לאסוף את הנשים בביתי. בתחילה היתה כלתי מעבירה את השיעור, אחר כך נתנו לי חדר בבית-ספר. אז כבר היו שמונים חברות". פעילות זו הסתעפה, וכעת היא כוללת גם שיעורי התעמלות, ביקורים בבריכת-השחיה בבית החייל, וחוגים שונים.

הרבנית קאפח הצליחה להשיג את תמיכתם והתעניינותם של מוסדות רבים: "הציעו גם לתת לי מקרן עזבונות סכום גדול; אבל אז הייתי צריכה להפוך לעמותה וזה לא בריא, כי הייתי חייבת להעסיק שני פקידים. אני משיגה תמיד אנשים בהתנדבות. אם חלק מן האנשים יעבדו בשכר, זה יעורר התמרמרות. ככה אני מקבלת תרומות ולא צריכה להתלבט, אני בסך-הכל שלחת מצוה. אני מגייסת את ילדי המשפחה והם סופרים את כספי התרומות ואני מחלקת אותם לנצרכים לצרכי-שבת. אני לא חוקרת על מצבם של המבקשים. אם אדם בא בבושת-פנים ומושיט יד – נותנים לו". המרץ הבלתי-נדלה של הרבנית (אני לא יכולה בלי עבודה, זה כמו אש בתוכי!) והדחף לקיים מצוות על-פי הרוח בה נתחנכה מביאים על ראשה

היא אמריה, ונדמה לך שנקלעת לאיזה טקס מזמן ומקום אחרים.

השבוע של הרבנית קאפח יכול לשמש חומר-לימודים לקורס רב-שנתי בנושא: כיצד להגדיל את כמות הזמן ביממה מבלי להזדקק למעשי נסים. לבד מן הטיפול השוטף בכ-1000 המשפחות שתחת חסותה, נותנת הרבנית בכל יום ראשון בשבוע – בהתנדבות, כמובן – שיעור בפרשת-השבוע במושב-זקנים בשכונת סן-סימון בירוש-לים. הפעילות הציבורית של ימי שני בשבוע נפתחת השכם בבוקר. בשעה שבע פותחת הרבנית את שעריה של בית ברחוב שפרעס, אותו העמיד לרשותה ועד התימנים בירושלים, ולתוכו נוהרים נזקקים ומוכי-גורל למיניהם, האצים לנבור בערי-מות בגדים ונעלים שאוספות עבורם הרבנית והחברות המסייעות על ידה. רבות מן החבילות עברו קודם לכן דרך המחסן בקומת המרתף של בית קאפח, שם הצליחה הרבנית ברכה קאפח למצוא זמן בסדר-יומה הדחוס מאוד כדי למיין. הפעילות ההתנדבותית דורשת מן הרבנית לא רק מרץ, אלא גם סבלנות וסובלנות רבה. לא מעטים מבין אלה המגיעים בימי שני אל הבית ברחוב שפרעס הם אנשים נכאי-רוח, שדעתם אינה פנויה לגינונים ונימוסים. אחת מהן, עדויה שרש-רות זהב כבדות – זכר לימים טובים שהיו לה – מחטטת, קצרת-רוח, בערימת כלי-מיטה, תוך שהיא רוטנת בקול רם: "אין לכם כבר ציפה בשבילי? לא סדינים אני צריכה. נו כבר, תביאי לי ציפה". אחרת לוחשת באוזני, כי מגיעים לכאן גם כאלה שנוטלים מתוך הערימות את הפריטים המובחרים ביותר, ומוכרים אותם בדוכני בגדים משומשים.

האם גם במבחנים שכאלה תעמוד סבלנותה של הרבנית? היא מניחה יד מלטפת על גבה של האשה קשת-היום המלאה דרישות חצופות, קוראת בשמה ואומרת לה בקול רך: "הירגעי. מה שיש – תוכלי לקחת, ומה שאין – אין. רק דעי לך שכולנו בני-אדם. אפשר גם להגיד יפה: 'יש לכם ציפה?' לא כן!". האשה אינה מתנצלת. רוחה הרעה אינה מאפשרת לה להידבק גם-כן באהבת-אדם זו ולהעלות חיוך על שפתיה; אך בהילותה שוככת.

מתוך בטלה מגיעים למחשבות רעות. אבי היה אומר לנו: 'אם אין לכן מה לעשות תפרמו את השמלה שלכן ותתפרו אותה מחדש. רק לא לשבת בטלות'."

היא מדריכה את הצעירה כיצד לכלכל את צעדיה הבאים עם בעלה גם מבחינה משפטית, ואחרי כמה פגישות גם מצליחה להניא אותה מלבצע הפלה: "זה חטא להרוג תינוק. את לא יודעת איזה בן־אדם טוב עתיד לצמוח ממנו, דווקא הוא יכול להביא לך הרבה נחת". היא מטפלת בדיכאונה של הצעירה, וכן דואגת לה למעט ריהוט ראוי לשמו, וכשיש צורך – גם מעניקה מכספה הפרטי ומצרפת הלוואות כדי לאפשר לאנשים שכבר נואשו מהחיים להתקיים בכבוד. כך, למשל, עשתה גם עם אותו זוג נכים, שלפני ששידכה וחיתנה אותם היו עלוביה של השכונה וכעת הם מגדלים ילדים וחיים יחד בכבוד בדירה שסידרה עבורם.

"אם מישהו מדוכא, אני משתדלת להכניס אותו מעט מעט לעבודה, בהדרגה, כדי להכניס לו רצון לחיות. אחר־כך אני מושכת אותו לפעילות כמו שחיה והתעמלות, נותנת לו להגיד תהלים. לאט לאט הם מקבלים יותר תקווה ויותר אמונה". וכבר קרה לא פעם שהוקרת־התודה העולה על גדותיה הביאה כמה מהנממכים להתעניין בעולמה הדתי של הרבנית, אותו עולם בו טמונים המניעים החזקים כל־כך לנתינה שלה, עד שחזרו בתשובה והחלו לקיים מצוות.

הרבנית מספרת לי על אשה מוכה אחת, שבעלה מכור לסמים: "סידרתי לה דיור מתאים ועבודה. דיברתי עם לשכת הסעד שתלמד תפירה. ביקשה לחזור בתשובה ולא ידעה איך. נתתי לה צלחות וספלים, הסברתי לה מה זה כשרות. דיברתי על לבה שתשתדל להיות הטובה בין השנים, וכשתצליח לשפר את היחסים בינה לבין בעלה – תנסה למשוך אותו במלים טובות לשיעור ביהדות, במקום ללכת לאיזה סרט או בידור אחר, הכול ברוח טובה. כמו שאומר הפתגם: 'מים שקטים חודרים עמוק'. היא עשתה כדברי. היום בעלה כבר התחיל קצת ללכת לשיעורים בישיבות, והשלום שוכן בבית, כמו שאומרים: 'אשה בונה ואשה

שפע ברכות עד בלי די, ועל ההודיות היא עונה, בצירוף לטיפה: "אל תגידי לי תודה, אמרי: 'שתזכי למצוות'".

בין הבאות לנכור בערימות־הבגדים צדה עיני אשה צעירה מאוד, כמעט נערה. הרבנית מייעצת לי לשמוע את סיפורה כדוגמה להרבה סיפורים אמיתיים אחרים של סבל ועוני. הבחורה היא בראשית שנות ה־20 לחייה, בת למשפחה טובה, שיצאה לתרבות רעה, ומשפחתה מסרבת להכיר בה. היא מטופלת בשני ילדים משני בעליה. הבעל הנוכחי – כמו הקודם – היה מפליא מכותיו בה ובבנה, עד שהצליחה להביא לכליאתו. גם לשכת הסעד משום־מה אינה רואה בה "מקרה". ביום בו פגשתי אותה קיבל בעלה, שמעולם לא פרנס אותה, חופשה מן הכלא כדי לבלות יום בחברת בתו הפעוטה. הצעירה מתוחה מאוד. "האמיני לי", היא אומרת, "אני באה לכאן כאילו בשביל הבגדים. באמת אין לי במה להלביש את התינוקת. אני גם בהריון, אין לי אפשרות לצאת לעבודה. אבל יותר מזה אני באה לראות את הרבנית ולדבר אתה. אני בייאוש, אין לי חשק לחיות. אני רק בת עשרים ושלוש ומרגישה כמו זקנה. לא רואה שום תקווה. אבל טוב לי לדבר אתה".



הרבנית קאפח מלבישה כלה.

הרבנית מצטרפת לשיחה. היא מייעצת לצעירה: "קודם כול, לא לשבת בבטלה, את צריכה לעשות משהו, למצוא משהו, לא עבודה קשה. כי

הרבה. היום כבר לא. אולי זה הגיל, ואולי השנים של מגע עם סבל בכל־זאת השפיעו."

עם זאת, לא רק סבל וצער יש בעבודת ההתנדבות של הרבנית: ישנם גם הרבה צדדים נעימים, כגון הכנסת כלה, ארגון קיטנות לילדים, עזרה לילדים המתקשים בלימודים ואשר אינם זוכים לעזרה מבני־משפחתם, ארגון אירועים המציגים תמונות מחיי היהודים בתימן, ועוד. בבית מורשת תימן מצויה כיום תצוגה של חדר־יולדת בתימן. החדר מקושט בביצי בת־יענה ובכדורים דמויי פירות צבעוניים, ושוליו מרופדים בכרים רבים, שעליהם היו יושבות הנשים שהיו באות לשמח את היולדת. היולדת עצמה מורמת מעם על מעין כס־כבוד. את ביצי בת־היענה השיגה הרבנית אחרי מאמצים רבים, והיא גם זו שקישטה את החדר, זכר לימים עברו. מדי פעם מתחלפות התצוגות. תצוגה נוספת שהוצגה שם מתארת חדר־חתן בתימן, גם שם יכולת למצוא שלט קטן

הורסת: צריך ללכת בדרכי־נועם. גם לאמהות שמתפרצות על ילדיהן אני מלמדת לומר במקום קללה – ברכה. הילד מתרגל לשמוע ברכות. זה משפיע עליו לטובה".

בפיה של הרבנית אין־ספור סיפורים כאלה. אני שואלת אותה, האם אינה מתעייפת לפעמים מן המגע הבלתי־פוסק הזה עם הסבל, העוני, הצער והדיכאון; האם היא אינה רוצה לפעמים לברוח מכל הסבל הזה; האם כל הדברים שהיא רואה לא משפיעים לרעה על רוחה? היא מחייכת: "ה' נותן לעיף כוח ושליחי מצוה אינם ניזוקים. אני גם לא יכולה לשים פתק על הדלת שעכשיו אני נחה", היא מוסיפה; "הרבה מהאנשים הללו לא יודעים לקרוא, לא יודעים כלום. רק יודעים לצלצל בדלת ולבקש. לכן דלתי צריכה להיות תמיד פתוחה. נכון, בהתחלה הייתי מזילה דמעות. עם השנים התרגלתי. אבל בכל־זאת היום אני כבר לא מסוגלת למה שהייתי פעם. בצעירותי הייתי שרה



חדר היולדות שהרבנית הכינה בירושלים.

קאפח לרמב"ם? במבוא למאמר "תחית המתים" (ספר **אגרות הרמב"ם**, עמ' סג) מסביר הרב קאפח בלשונו המדעית המעוטרת לעתים בביטויים נמלצים: "...בהופיע זוהרו [של הרמב"ם] בשמי היהדות, נגהו שביבי אורו גם על יהדות תימן, והללו החלו להריץ אליו ולהגיש לפניו את שאלותיהם ובעיותיהם" – בתחומי ההלכה, המחשבה, הפילוסופיה ואף הפוליטיקה.

אומר הרב: "ידוע שההתעסקות בפילוסופיה התפשטה בין חלקי היהדות שוכני ארצות-האיסלם במידה רבה יותר מאשר בין חלקי היהדות שוכני הארצות הנוצריות, מפני שגם המוסלמים עסקו רבות בפילוסופיה, בעוד שהנוצרים לא פנו אליה, שההיגיון הפילוסופי נוגד את יסודות אמונתם. יהודי תימן עסקו רבות במחשבה, וכל שבילי הפילוסופיה היהודית, המוסלמית והיוונית היו נהירים להם היטב. לפיכך בהגיע ספרי הרמב"ם לתימן, ראו חכמי תימן שהם מהולים במידה גדושה ברעיונות פילוסופיים, ופרקי-מחשבה רבים משוקעים בהם, והיתה להם הרגשה כי כאן 'אחד משלנו'... בעוד שאצל יתר חכמי ישראל הוצרכו חכמי תימן להצטמצם בבעיות הלכתיות בלבד. גורם נוסף לדבקותם של יהודי תימן בהרמב"ם... כי כאן הופיע אדם קדוש ופרוש לא רק להלכה אלא גם למעשה, אדם השונה תכלית שינוי מהחכמים שהם מכירים, כי כל החכמים שהכירו עד כה, שולחים אמנם תשובה לשאלה, אך בשוליה או באמצעיתה או אף כבר בראשיתה מצטיירת היד הפשוטה לקבל... תרומות ותמיכות... והנה כאן אישיות שלא רק שאין לה דרישות כאלה, אלא אף מתנגדת לכך, ולמרבה הפלא תואם ממש את אורח חייהם שאין חכם או רב חי מכספי ציבור, אלא כולם חיים מיגיע כפיהם וקובעים עיתים לתורה ולתעודה, כדרישתו של הרמב"ם בפירושו למסכת אבות פ"ד מ"ה: 'אל תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדם לחפור בהם'."

ילדות בתימן

נראה כי לא רק בתקופת הרמב"ם היתה קיימת קרבת-דעים זו בינו לבין יהודי תימן; גם בימינו-אנו לא עשה איש מחכמי תימן את תורתו "קרדום לחפור בה". הרב קאפח הכניס צווארו בעול

האומר: "באדיבותה של גבי ברכה קאפח". בשל אדיבות זו ודומות לה זכתה הרבנית להתארח במלונות נכבדים ולייצג אותנו בכמה מארצות התפוצה, ועדיין ממשיכות ההזמנות לזרום.

"והגית בו יומם ולילה"

מרחק קומה אחת מאותה דלת, שאינה פוסקת מלהיסוב על צירה ולקבל פני נזקקים ומתנדבים למלאכת-הקודש של הצדקה, מסב בעלה, הרב יוסף קאפח, שקוד על ספריו ומחקריו. בספר המצוות לרמב"ם אותו תרגם (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"א) אני קוראת במצוה קצ"ה ממצוות-עשה של התורה: 'הצווי שנצטוונו לתן צדקה ולתמוך במסכנים ולהרחיב להם. וכבר בא הצווי על מצוה זו בביטויים שונים, אמר: "פתח תפתח את ידך" (דברים טו, ח)... ואמר: "וחי אחיך עמך" (ויקרא כה, לו)'. ועוד לפני כן, מן הכתוב במצוה ח' (עמ' נ"ח) מסתבר שאין הכוונה רק לנדבה, אלא 'הצווי שנצטוונו להידמות לו יתברך כפי יכולתנו, והוא אמרו: "והלכת בדרכיו" (דברים כח, ט) וכבר כפל צווי זה ואמר: "ללכת בכל דרכו" (שם יא, כב), ובא בפרוש ענין זה: "מה הקב"ה נקרא רחום – אף אתה היה רחום; הקב"ה נקרא חנון – אף אתה היה חנון..."

אומרת הרבנית קאפח: "בעלי עוסק בתורה; ואני עוסקת במה שכתוב בה: במעשים". הודות לעיסוק בתורה, נזקפת לזכותו של הרב קאפח רשימה ארוכה של ספרים ומאמרי מחקר ותרומה, בנוסף לכך כמה וכמה פרסים נכבדים, ביניהם פרס-ישראל למדעי-היהדות, פרס-ביאליק מעיריות תל-אביב וירושלים, ופרסים על שם הרב מימון ועל שם הרב קוק על ספרים ועל מחקרים שערך בכתבי הרב סעדיה גאון, הרמב"ם וחכמי תימן. מקום נכבד על מדפי הספרים אותם תרגם, ערך והוסיף להם מבואות והערות תופסים כתבי הרמב"ם (שלושת הכרכים של **מורה הנבוכים**, שבעת הכרכים של **פירוש הרמב"ם למשנה**, **ספר המצוות** ו**ספר אגרות הרמב"ם**).

מהו מקור החיבה הרבה שנודעת מצד הרב

מלאכת-הכפים כבר משחר נעוריו. "בגיל אחת-עשרה כבר לא היינו ילדים בתימן", נזכר הרב בחיך. הוא התייחס מהוריו בהיותו רך בשנים וגדל בבית אביו-זקנו, שמעמדו בתימן היה מקביל לזה של רב ראשי. כאביו וסבו לפניו, החל גם הוא להשתלם בגיל אחת-עשרה במקצוע הצורפות. על מלאכה זו, שבה החזיקו המכובדים והחכמים שבין יהודי תימן, ואשר הרב קאפח עצמו הוא הדור השלושה-עשר במשפחתו המחזיק בה, כותב הרב קאפח בספרו **הליכות תימן** (בפרק "מלאכות ומשלוח יד", עמ' 229): "מסתבר שאבותיהם הראשונים של יהודי-תימן, שלפי אחת המסורות באו או הובאו לתימן בימי מלכות שלמה, נבחרו במיוחד מבין חרשי מתכות בכלל וצורפי-כסף וזהב בפרט. ולפי שהנחילו מלאכתם לבניהם מדור לדור, מצאנו אותם בדורותינו כשהם מחזיקים בידם את המורשת המקצועית של קדמוניהם. מקצועות אלו במיוחד, איפשרו להם לקבוע מקום עבודתם בביתם, בקרבת משפחתם וסמוך לשולחנם. כך עלה בידם לקבוע לעצמם עיתים קבועות לתורה ולתפילה, באותו בית-כנסת או בית-מדרש שהם רגילים בו, להסב לסעודה יחד עם כל בני המשפחה, לשמור על אורח-החיים של בניהם ובנותיהם וללמד בניהם תורה-אגב-מלאכה ולעשותם שותפים מלאים בעמל הבית ובהווייה המשפחתית. מלאכות אלו... היו נחשבות מכובדות יותר... ויהודי תימן... היו רגישים ביותר לכבודם ולייחוס משפחתם..."

מלאכת-הכפים כבר בעל משפחה. האם לא חשו הוא ורעייתו (שנישאה לו בהיותה בת אחת-עשרה) בחסר רונה של ילדות נטולת-דאגות ובעיות פרנסה? נראה שדרך-חינוכם התקבלה אצלם כמובנת מאליה; ובגיל שבו זאטוטים ילידי תרבות אחרת נוהגים להשתעשע בקולות-צהלה רמים, כשהם-בוגרים אוטמים אוזניהם מפני הרעש השמח, היו הילד יוסף קאפח וחבריו בתימן יושבים לצד הגדולים בשקט מתוך נימוס ודרך-ארץ. שם, בתימן, לא היו מחיצות בין מבוגרים לילדים. הילדים היו מבליים את רוב זמנם בחברת המבוגרים, כשהם משתדלים להידמות להם בכול "ללא ניגודים והבדלים", כדברי הרב קאפח (**הליכות תימן** עמ' 49). "כך בן האחת-עשרה כבר עומד לקראת סיום השתלמותו כגדול ורותם צוארו בעולם החיים מתוך שמחה".

בגיל זה כבר התחיל, כאמור, בן האחת-עשרה לרכוש לעצמו מקצוע שאולי ניתק אותו מתקופת הילדות, אך לא מלימוד התורה; שכן בוקר וערב היו רובם נשארים בבית-הכנסת ללמוד תורה "ונמצא שהם מתחנכים חינוך טבעי בתוך מסגרת של אוירה חינוכית שאינה משאירה שום חלל ריק, לא מבחינה נפשית ולא מבחינת הזמן" (שם). היו גם משחקי-ילדים בתימן, אלא שתקופת המשחקים תמה, כאמור, בגיל צעיר מאוד. מה תפס את מקום המשחקים בחיי הילדים? כיצד היו משמחים אותם ומרוממים את רוחם, כדי שלא יתעייפו מן הלימודים? בבית-הספר שנפתח בצנעא על-ידי הממשלה התורכית בהנהלת רב יחיא אלקאפח, סבו של הרב קאפח, הנהיגו לפתוח ולסיים את הלימודים בשירים. אך גם לתוכן השירים התגנבה נימת הבגרות והאחריות המלאה שנדרשת מן הילדים, למשל:

מה לך למלאות אסמך,
האם לעולם תחשוב לחיות,
סכל, וכי אין קץ לימך,
דע כי ימותיך כצל עובר ונדים כחלומיך,
תרקוד כבן-אלים,
והן רגל-מוות תרקוד בין פעמיך.

"היינו משכימים קום", מספר הרב קאפח, שגם כיום קם בשלוש לפנות בוקר. "היינו לומדים ומתפללים והולכים לעבודתנו, עובדים שש שעות וחוזרים לתפילה וללימוד". אך בכך לא נסתיימה היממה של יוסף קאפח בן האחת-עשרה, שכן בחצות הלילה היו קמים ללמוד עד שתיים אחר חצות.

בקצב שכזה אין זה פלא שיוסף קאפח הפך בהדרגה לסמכות פוסקת בשאלות הלכה ובעניינים משפטיים שבין אדם לחברו עוד בהיותו צעיר לימים. לא מכבר ביקר בארץ אספן של כתבי-יד מתימן, אשר צילם בין היתר תשובה לשאלה שנשאל הרב קאפח בהיותו בן שש-עשרה(!),

שלויים, לא כמו היום. ולעומת זאת לא היה לנו מעולם משעמם. מעולם לא ישבנו בטלות, ומתוך השיחות של הנשים המבוגרות למדנו מידת דרך ארץ הרצויה לבת ישראל. בעלה הרב מסכם זאת בספרו **הליכות תימן** (עמ' 58): "וכך מגיעה הנערה לאושרה, אושר החיים השקטים והשלויים, הרגור עים והענוגים".

יוסף קאפח, שהוא בן דודה של ברכה, היה נכנס ויוצא בבית בהיותם ילדים, והשנים היו חברים למשחק עד שנישאה לו לאשה; ומאז הם יחד, וכל אחד מהם רואה ברכה רבה בעולמו.

עליה לארץ

זכרו ציון ומגרשיה
אהבו את משכנותיה
כי חרבו לוחציה
מיום עזבה את אלוקיה
אתנה לבי לעלות אליה
לשכון בתוך אהליה
עורו עמי לבנותיה
לשכלל את היכליה
כי עוד תעלו מגדלותיה
לשמור את משמרותיה.

משירי בית הספר בצנעא, **הליכות תימן**, עמ' 59

"כל יהודי בתימן תמיד חלם לעלות לארץ ישראל. גם לנו היה ברור שנעלה לארץ", אומר הרב קאפח. "עוד לפני העליה ההמונית של יהודי תימן עלו לארץ יחידים במסע ארוך, חלקו ברכיבה על חמורים וחלקו בהליכה מפרכת ברגל בדרך היבשה עד לעיל-הנמל עדן, ממנה הפליגו דרך הים לפורט-סעיד, ומשם לתל-אביב". ומוסיף הרב קאפח: "מקובל לציין את שנת תרמ"ב כתחילת העליה התימנית לארץ. למעשה, מעולם לא פסקה עליה מתימן. תמיד היו משפחות יחידות שיצאו לארץ ישראל. בקרוב עומד להתפרסם הספר **מאה שנה ליהדות-תימן**, שם יש לי מאמר על כך שמעולם לא פסקה עליה מתימן לארץ ישראל". על המסע הארוך ורבת-התלאות של משפחת קאפח בדרכה מתימן לארץ ישראל מספר הרב קאפח בפרק מיוחד בשם "קורות מסעי לארץ-

"זה מה שאני אומרת תמיד", אומרת הרבנית. "מה יש לאדם בעולם הזה? אין לו כלום. הכל הבל הבלים. רק מה שהוא נותן לאחרים זה נחלתו. אני מוותרת על דברים שהם לפעמים חשובים, כדי לתת לאחרים. ככה לימדו אותנו עוד מקטנותנו". לא קשה גם כיום לתאר את הרבנית ברכה קאפח,



שעיניה הערניות עודן מלאות עלומים, כילדה קטנה, לבושה בלבוש התימני המסורתי, הולכת עם אמה או אחיותיה לחלק לנזקקים. "אנחנו, הבנות, לא למדנו בצורה מסודרת. לא ידענו קרוא וכתוב. רק למדנו בעל-פה", היא מוסיפה. "לילדה בגיל חמש-שש היו עושים מטאטא קטן, שתתחיל ללמוד לנקות; לאחר זמן – שטיפת כלים ושאר המלאכות הקשות יותר, לפי דרגות הקושי שלהן. בגיל עשר כבר שלטה הילדה ברוב הדברים החשובים לעקרת-הבית, ובגיל שנים-עשרה כבר היתה כשרה לנישואין, לאחר שלמדה גם פרק בשירה, זמרה וחרוזה מאמה וחברותיה. כמו שאומרות מלות השיר של ילדי בית-הספר: 'בכל קניינך קנה תבונה, תלבש נפשך בגדי שמחות'. תמיד היינו שרים. אלה היו חיים מיוחדים, היתה בהם ממש אצילות", נזכרת הרבנית קאפח ברגשה. "היינו משכימים קום בשעה ארבע לפנות בוקר. זה לא היה קשה מפני שהיתה שם צוותא נהדרת. היינו עושים הכול בצוותא ותוך-כדי שירה. לאחר שהיינו מסיימות את עבודות-הבית היינו יושבות ורוקמות, תופרות ומפטפות. החיים היו מאד



צדוק יוסף, צורף תימני, גיסה של הרבנית קאפח.

בתחילה מתוך מחשבה שהרב יקדיש שנה אחת ללימודים בשיבת "מרכז הרב". אלא שהלימודים התמשכו מעבר לשנה שהוקצבה להם. שנה רדפה שנה, ומקץ ארבע שנים הכיר הרב בעובדה שהוא שינה את אורח-חיוו בשל "אוריא דארץ-ישראל", והוא מכר את כלי עבודת-הצורפות שלו. בשיבת "מרכז הרב" הוא היה התימני היחיד, והיה מקורב לרב צבי יהודה קוק ולרב חרל"פ, שהיה אז ראש הישיבה. בשנת תש"י התמנה לחבר בית-הדין הרבני בתל-אביב, ובמשך כשמונה חודשים היה נוסע לשם בימות-החול ושב לירושלים לשבתות. בתום תקופה זו התמנה לחבר בית-הדין הגדול לערעורים בירושלים, ומאז עד היום הוא מכהן במשרה זו.

תואר נוסף בו נושא הרב קאפח הוא – "נשיא ועד התימנים". תואר זה מזכיר את מעמדו של סבו ז"ל, הרב יחיא קאפח, שגם בעת שלא היה המנהיג הרשמי של הציבור היה מנהיגו הבלתי-מוכתר של הדור הצעיר. הרב יחיא קאפח היה מעורב לא רק בחיי הציבור, אלא גם – ואולי בעיקר – במחלוקות שנסתמנה בימיו, אשר הוא היה אחד מראשי נושאייה, והמכונה בשם "מחלוקת דרדעים ועיקשים". רוב יוצאי תימן עמם שוחחתי בנושא זה מסרבים להרחיב עליו את הדיבור, בטענה כי לא היתה זו מחלוקת במובן המקובל של המלה, ומשום כך – כמו גם

ישראל" בספרו **הליכות תימן**. השנה היתה שנת תש"ג והרב קאפח, כבן 25 שנה, מטופל באשה, שלושה ילדים רכים ואם זקנה, יצא לדרך "כשפ-נינו מועדות לארץ אבותינו וחמדתינו" (שם, עמ' 296). במהלך המסע הממושך נפטרו מתלאות-הדרך האם הקשישה ואחד הילדים. משפחת קאפח התישבה בתל-אביב, שם פתח הרב את צורו, הוציא ממנו את כלי מלאכת-הצורפות שלו והשתמש בהם לפרנסת המשפחה. אך בעוד שבצנעא היתה מלאכת-הצורפות שלו עיסוק אומ-נותי עדין (פיליגרן), כאן בארץ היה ביקוש גבוה יותר למלאכת-צורפות פשוטה יותר.

"כשעלינו לארץ לא היינו מוטרדים במחשבות על פרנסה ושיכון", אומר הרב. "היה אז עולם אחר, תרבות אחרת לגמרי... כאן בארץ, בתל-אביב, גרנו קרוב לרבים מבני עדתנו ומשפחתנו. היה לי בית-מלאכה לצורפות ובית-כנסת ברחוב גאולה". אך למרות הקליטה הטובה לוותה התקופה הראשונה בארץ בתחושה של בדידות, אותה מתאר הרב בהקדמה לספרו **הליכות תימן**, בהסבירו מה הניע אותו לכתוב ספר זה: "... הגעתי לתל-אביב והיתה לי עיר מהוללה זו עולם אשר לא הסכנתי לו, אשר שונה הוא מאוד מן העולם אשר בו גדלתי. הרגשתי בדידות ונחמתי היחידה היתה בשבתי לתאר חיי העבר. חשתי כאילו אני שרוי בתוכם, ואותם הדמויות והמאורעות שבסיפורי עמדו כאילו חיים לנגד עיני רוחי. קיפלתי בספר כל מהלך חייהם של יהודי תימן, עתים בקצרה ועתים בארוכה, על האורות והצללים שבהם, מתוך נאמ-נות לאמת. סיימתי הכתיבה וגנזתי הספר ולא עלתה על דעתי להוציאו לאור". בסופו של דבר יצא ספר זה לאור, ובנוסף על ההנאה וההקלה שבמתן ביטוי לנוסטאלגיה לעולם שהותיר מאחוריו זיכה את מחברו גם בפרס-ביאליק.

בתל-אביב התגוררה משפחת קאפח כארבע שנים. שם גם נולד ילד נוסף, ה"צבר" של המשפחה, ושם גם הפעילה הרבנית בית-מלאכה לעבודות רקמה בו עבדו חמישים נשים. אך האק-לים ההביל והחם הציק למשפחה שהיתה רגילה לאקלימה היבש של צנעא, הדומה לזה של ירוש-לים. בשנת תש"ז עקרה המשפחה לירושלים,

ניגודי שנים רבות שנצטברו ונדחו, עד שמוכרחה היתה ליפול ההכרעה", וכי תנועת ה"דרדעים" היתה יכולה להיחשב לאחת התנועות החשובות ביותר... והיתה יכולה להתפשט על-פני קהילות עבריות רבות", אלמלא קשיי התנועה והתק- שורת ברחבי תימן. בצנעא, מכל מקום, הצליח הרב יחיא קאפח להקים בית-ספר מודרני, ששיפר את התנאים ושיטות ההוראה הקדומים, עד שנסגר על-ידי השלטונות, שחששו מן המח- לוקת הזו.

גם כיום נוקט הרב קאפח כיוון-מחשבה זה, אותו קיבל מסבו-מורו: "זהו אותו-כיוון-מחשבה שליווה את הרמב"ם, את הרב סעדיה גאון ואת הראשונים המפורסמים שלנו", הוא אומר. "אצלם כל מבנה החיים הוא מקשה אחת. אין בדרך-חשיבה זו מקום לדברים שאינם מושכ- לים". בעניין האמונה בשדים, למשל, מצטט הרב קאפח את **מורה הנבוכים**, שם טוען הרמב"ם, כי האמונה בשדים התפשטה זמן-מה לפני משה רבנו, ומביא אסמכתא מן הפסוק בשירת "האזינו" (**דברים** לב: יז): "יזבחו לשדים לא

מסיבות רבות אחרות – קשה לכתוב עליה מבלי לחטוא לאמת. הרב קאפח עצמו, למרות היותו נכדו של מי שעמד מצד אחד של מתרס הפילוג ואף הנהיג אותו, הוא שונא-מחלוקות מובהק, וטוען כי מחלוקת זו אינה קיימת עוד.

רבים התריעו בי אפוא שלא לגעת בנושא. ובכל-זאת אנסה בזהירות רבה, להגדיר את המב- דיל בין שתי קבוצות אלה בתוך יהדות תימן. ה"דרדעים" הוא כינוי שיסודו בביטוי "דור דעים". כינוי זה מרמז על נטייתם הראציונאליס- טית של אלה שדבקו בדרכו של הרמב"ם. ואילו ה"עיקשים" הם אותם שהתעקשו לדבוק במסו- רות אשר – אליבא דה"דרדעים" – לא לכולן יש יסוד מוצק ביהדות, וחלקן אולי אפילו בחזקת אמונות תפלות. מכיון שכמעט אף אחד לא התרצה להסיר את לוט המסתורין מעל למח- לוקת, פניתי למאמר בשם "שבות תימן" מאת חיים שרעבי (בספר **מתימן לציון** ערוך על-ידי נ. ישעיהו צדיק), אף שטענו באוזני, כי גם מאמר זה אינו משקף את מלוא מורכבות העניין. שם נמצאתי למדה כי המחלוקת "היתה תוצאה של



סבו של הרב קאפח (שני מימין) עם אביו (שלישי משמאל) ודודותיו, בתימן.

מלאה את בשמם של בעליהבית. לכל אורך הדרך בשכונה עודני פוגשת אחדים מאותם אומללים הבאים להתדפק על דלתם ולשווע לסעד, ובטוחים כי ימצאו אוזן קשבת ויד תומכת. לכל אורך הדרך מלווה אותי תמונת אותו בית, אותה דלת פתוחה תמיד, אותן מדרגות שעולות ויורדות, ואני מהרהרת במקום השמור להם גם בעולם הבא וגם בעולם הזה, בדורנו ובדורות הבאים. "אין לך אדם שאין לו שעה" – וחייהם של בני הזוג קאפח מלאים וגדושים "שעות" כאלה; ועל כל שעה שכזו יוסף ברכה.



עם בן של הבן ותאומים של הבת.

אלק אלקים לא ידעום חדשים מכבר באו לא שערום אבתיכם". בבדיחות הוא מזכיר את הסיפור על הרבי מקוצק, שנשאל בנושא זה והשיב, כי מאז ביטל הרמב"ם את עניין השדים, שוב אינם קיימים. על העיסוק במיסטיקה, בקבלה, מדבר הרב קאפח בזהירות רבה, כפוסע על "גשר צר מאוד". הוא אומר כי מיסטיקה היא ענין של הגדרה. מה הם דברים מיסטיים? הרס"ג אומר, כי דברים מושכלים אצל ראובן שוב אינם בחזקת מושכלים אצל שמעון, והכול תלוי בדרך חינוכו וגידולו של האדם. וכך יש גישות שונות לאגדות חז"ל, ויש שבילי-חשיבה שצריך להתרגל אליהם כדי שיהיו מושכלים.

כסבו לפניו, גם הרב קאפח משמש כרב בית-כנסת בעירו; אך שלא כמותו, אין הוא מעורב בעסקי-ציבור הכרוכים בחילוקי-דעות פוליטיים. פוליטיים: "ככלל, איני עוסק בעניינים פוליטיים. אינני חבר בשום מפלגה. זה יותר נוח לי. אינני אוהב את העיסוקים הללו. גם אם אהרהר ואתלבט בהם 24 שעות ביממה – מה אוסיף ומה אגרע? שהרי אם לכעוס על מה שאינך יכול לשנות – חבל על הכעס וחבל על השנאה".

מכריו ומוקיריו מתארים אותו כאדם מצניע לכת, בורח מפרסום וסגור. אשתו, ה"עזר כנגדו", מספרת גם היא כי הוא בורח מן הכבוד.

בדרכי החוצה מבית-הרב והרבנית קאפח עמורות ידי פרחים ריחניים מגינתם, ואני כולי